

**КРЕАТИВ ЁНДАШУВЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
(Металларга ишлов бериш фани мисолида)**

Солижонова Дилоромхон Абдусалом қизи
Ўктамова Дилоромхон Кодиржон қизи
Абдурасулова Оминахон Жакбарали қизи
Андижон давлат педагогика институти магистрантлари,
Запаров Абдуқоххор Абдумаликович
- профессор.

Аннотация: *Олий ва профессионал таълим муассасаларида креатив ёндашувлар асосида таълим самарадорлигини ошириш механизмларини такомиллаштириш тамойиллари аниқланди ва изоҳланди.*

Калит сўзлар: *компетенциявий ёндашув, қадриятли ёндашув, муаммоли ёндашув, интерфаоллик, лойиҳа таълими, инновацион ёндашув, амалий ёндашув, витаген ёндашув, рефлексив ёндашув.*

Ҳар қандай жамиятда ишлаб чиқаришнинг самарали ривожини малакали мутахассислар, уларнинг томонидан бажарилаётган меҳнат унумдорлиги ҳисобига таъминланади. Шу сабабли замонавий шароитда касб таълими олдида малакали, бозор муносабатлари муҳитида устувор бўлган кучли рақобатга бардошли мутахассисларни тайёрлаш вазифасини қўяди. Аксарият иқтисодий жиҳатдан ривожланган давлатларнинг пухта асосланган узлуксиз касбий таълимига эгаллиги уларнинг интенсив тараққий этишида муҳим омил бўлиши билан бирга жаҳон ҳамжамиятида гегемон бўлишини таъминламоқда.

Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантиришга қаратилган тадқиқотни олиб боришда мазкур жараённинг муваффақияти, шунингдек, устувор тамойилларнинг танланиши ва уларнинг амалиётга татбиқи билан ҳам белгиланади. Шу сабабли тадқиқот даврида профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш жараёнида устувор аҳамиятга эга бўлган тамойилларни аниқлашга эътибор қаратилди.

Илмий-педагогик фаолиятни ташкил этишда тегишли жараёнда устувор бўлган тамойилларни аниқлашга жиддий ёндашиш талаб қилинади. Бинобарин, устувор тамойилларнинг тўғри, оқилона танланиши муайян жараённи яхлит ҳолда қамраб олиниши, ҳеч бир омилнинг эътибордан четда қолмаслигига олиб келади.

Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш жараёнида устувор бўлган

тамойилларни аниқлашда касбий таълимнинг умумий тамойилларни ҳам инобатга олинади.

Касбий таълим қуйидаги умумий тамойилларга мувофиқ ташкил этилади: замонавий ишлаб чиқариш талабларига жавоб бериш; назария ва амалиёт бирлиги; ишлаб чиқариш жараёнидаги таълим; касбий-политехник йўналганлик; мустақиллик; ўқувчиларнинг ёш, индивидуал хусусиятларини инобатга олиш; жамоада ўқитиш; ягона педагогик талабни қўйиш ва ўқувчи шахсини ҳурмат қилиш; кўрсатмалилик.

Инновацион таълим муҳитининг шаклланиши ўқитиш жараёнига жамиятда кечаётган ижтимоий, иқтисодий, маданий ўзгаришларни инобатга олган ҳолда янги тамойилларни ҳам жорий этишни тақозо қилади. Ушбу талабдан келиб чиққан ҳолда сўнгги йилларда касбий таълимнинг умумий тамойиллари қуйидагилар билан бойитилди: таълимнинг инсонпарварлиги ва демократик ғояларга асосланиши (ўқитишнинг ўқувчи имкониятларини, ўқувчилар жамоасининг эҳтиёж ва қизиқишларини инобатга олиш асосида ташкил этилиши); таълимни ишлаб чиқариш меҳнати билан боғлаш (ўқитиш ва ишлаб чиқиш меҳнати ўртасида ўзаро алоқадорлик, боғлиқни таъминлаш); касбий мобиллик (таълим мазмунини ўзгарувчан ижтимоий вазиятларга мувофиқ келишини таъминлаш, шунингдек, битирувчиларни турли вазиятларда касбий фаолият олиб боришга тезкор мослашувчига эришиш); модулли ўқитиш (таълимнинг модул (мантиқий тугалланган бирлик)ларга мувофиқ ташкил этилиши); онглилик (ўқувчиларнинг ўқув жараёни ҳамда касбий фаолиятга онгли ёндашишини таъминлаш); фаоллик (таълим жараёнида ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолияти суръатининг тезлашувига эришиш) ва мотивация (ўқувчиларни касбий фаолиятни амалий жиҳатдан ташкил этишга туртки берувчи эҳтиёжга эга бўлиши)га асосланганлик; барча учун очиқлик (касб ва ҳунар йўналишлари бўйича республика фуқароларининг тенг ҳуқуқлилиги асосида таълим олишига эришиш) ва кўрғазмалилик (касбий таълимнинг кўрсатмали – бажариб кўрсатилиши ёки визуал намоён қилиш асосида ташкил этилиши); касбий компетентликнинг пухта эгалланиши (касбий компетентлик сифатлари – билим, кўникма, малака, тажриба бирлигига эришиш); мақсадга йўналтирилганлик (ижтимоий буюртма сифатида малакали кичик мутахассисларни тайёрлаш), тизимлилиги (ўқитишнинг барча омиллари – мақсади, вазифалари, ташкилий шакллари, методлари, воситалари, технологиялари, натижаси, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятдан иборат таркибий элементларнинг бирлиги асосида ташкиллаштирилиши); таълимнинг натижаланганлиги (малакали кичик мутахассисни тайёрлашдан иборат ижтимоий буюртманинг бажарилиши)¹; шахс мустақиллигини ривожлантириш; ўқитишнинг касбий фаолиятга мотивация бериши; таълимнинг самарадорлиги;

¹ Образцова Т.И. Сущность, функции и принципы профессионального обучения // <https://uchportfolio.ru/articles/read/1027>.

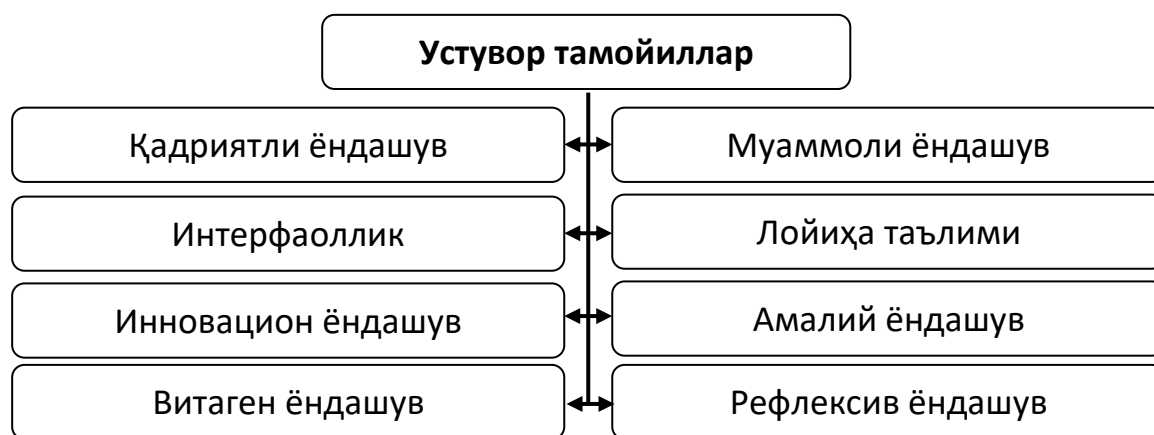

кулай касбий таълим муҳитининг мавжудлиги; иқтисодий мақсадга мувофиқлик².

Илмий-педагогик фаолиятни ташкил этишда тадқиқот объекти, унинг характерли хусусиятидан келиб чиққан ҳолда касбий таълимнинг умумий тамойиллари билан бирга замонавий ёндашувларни характерловчи тамойилларга ҳам таяниб иш кўрилади.

Назарий таҳлил, тажриба майдонлари бўлган профессионал таълим муассасалари, шунингдек, ўқувчилар фаолиятини кузатиш, ўқитувчилар ва ўқувчилар билан суҳбатлар ташкил этиш натижасида қуйидаги тамойилларнинг ўқувчиларнинг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш да устувор ўрин тутишига ишонч ҳосил қилинди.

1. Қадриятли ёндашув тамойили. Касбий фаолият шахс ҳаётининг муҳим таркибий асоси сифатида унинг моддий эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади. Шу сабабли унга нисбатан ижобий муносабатда бўлиш, иш ўрнини, меҳнат жараёнини ташкил этишда масъулиятни ҳис қилиш, иш қуроллари, меҳнат анжомлари, воситаларини эҳтиётлаш, уларнинг меҳнатга яроқлилигини доимий таъминлаш, дастгоҳнинг узоқ муддат хизмат қилиши учун зарур чораларни кўриш, иш ўрни санитария ҳолатининг юқори даражада бўлишига эришиш, меҳнат маҳсулотларини тежаш, касбий анъаналарга нисбатан ҳурмат кўрсатиш талаб қилинади. Профессional таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантиришда меҳнат қадриятларининг аҳамиятини кўрсатиш, уларга нисбатан ижобий муносабатни шакллантириш талаб этилади.

2. Муаммоли ўқитиш тамойили. Замонавий таълимда муаммоли ўқитиш асосий ўринлардан бири эгалламоқда. Бинобарин, муаммоли ўқитиш таълим оловчини фикрлашга, муаммо юзасидан бир неча ечимни илгари суришга, уларнинг таҳлил қилиш орқали мақбул ечимни қабул қилишга, уни асослашга ундайди. Бир сўз билан айтганда, муаммоли ўқитиш ўқувчини мавжуд муаммо бўйича ҳар томонлама фикрлашга ундайди. Фикрлаш

² Принципы профессионального обучения // https://studref.com/472522/pedagogika/printsipy_professionalnogo_obucheniya.

қобилиятига эга шахс эса ўз имкониятини, ички ресурсларини тўла намоён эта олади. Мазкур тамойил “инсон капитали”дан самарали фойдаланишга қаратилган тенденцияга тўла мос келади.

3. Интерфаоллик тамойили. Инновацион таълим муҳитида ўқитишнинг етакчи омилларидан бири интерфаоллик саналади. Инглиз тилидан таржима қилинганда “интерфаол” тушунчаси “биргаликда ҳаракат қилмоқ” деган маънони англатади. Назарий моҳиятига кўра эса интерфаоллик ўқувчиларнинг жуфтликда, кичик ва катта гуруҳларда ўзаро ҳамкорлик, ҳамжиҳатликда, бирга ҳаракат қилиш асосида ўқув материалларини ўзлаштириш, ўқув топшириқларини бажаришни ифодалайди. Интерфаоллик негизида, шунингдек, ўқувчиларнинг компьютер технологияси билан “мулоқот” асосида янги билимларни ўзлаштириш ва улардан фойдаланишга қаратилган ҳаракати ҳам намоён бўлади.

Профессional таълим муассасаларида “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўзлаштиришда ўқувчи ҳамда ўқувчилар жамоасининг интерфаоллиги аксарият ҳолатларда ўқув топшириқларини бажариш, дастгоҳларда ишлаш жараёнида кўзга ташланади. Металларга ишлов бериш, уларни қайта ишлашда бир-бирларининг амалий ҳаракатларини кузатиш, хатоларни англашга кўмаклашиш, мавжуд хато, камчиликларни биргаликда бартараф қилиш, амалий ҳаракатлар юзасидан якуний хулосага келиш интерфаоллик ёрқин намунаси саналади.

4. Лойиҳа таълими тамойили. Замонавий ўқитишда лойиҳа таълими ҳам алоҳида ўрин тутаяди. Ўқувчиларни ўқув, амалий ва ижодий лойиҳаларни бажаришга жалб қилиш уларда касбий масалалар юзасидан фикр юритиш, далилларни топиш, фикрларни тизимлаштириш ва таҳлил қилиш, бир неча вариантда ечимларни топиш, улар ўртасидан оптимал ечимни аниқлаш, ечимни асослаш ҳамда тақдим этиш малакаларини ҳосил қилади. Бу интеллектуал салоҳиятга эга мутахассисни тайёрлашдан иборат ижтимоий-педагогик буюртмани бажаришга ҳисса бўлиб қўшилиш билан бирга ўқувчиларни факултетада вазиятларда ҳам касбий фаолиятни самарали олиб боришга тайёрлайди.

5. Инновацион ёндашув тамойили. Тузилмавий жиҳатдан “инновацион ёндашув” тушунчасининг ўзагини “инновация” атамаси ташкил қилади. Луғавий маъносига кўра “инновация” тушунчаси инглиз тилидан таржима қилинганда “янгилик киритиш” демакдир. Таълим жараёнида янгиликни киритиш ўқитиш мазмуни, ташкилий шакллари, методлари, воситалари, ўқитувчи ҳамда ўқувчи фаолиятини янги ғоялар негизида бойитиш, ўзгартириш ва такомиллаштиришни билдиради. Professional таълим муассасаларида “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўқитишда ўқувчиларни ўқув материалларини ўзлаштириш, ўқув топшириқларини бажаришга жалб қилиш жараёнининг интерфаол методлар, лойиҳа, витамин ҳамда ривожлантириш

технологиялари ёрдамида ташкил этилиши касбий таълимнинг инновацион ёндашув асосига қурилаётганлигидан далолат беради.

6. Амалий ёндашув тамойили. Дастгоҳчиларнинг касбий фаолияти ўз моҳиятига кўра амалий ҳаракатлар мажмуидан иборат. Бу эса “Металларга ишлов бериш технологияси” фанини ўқитишда амалий машғулотларга устуворлик берилишини тақозо қилади. Амалий машғулотларнинг бугунги кун талабларига мувофиқ ташкилий-методик жиҳатдан тўғри ташкил этилиши ўқувчиларда дастгоҳларда ишлаш кўникма, малакаларини ривожлантириш билан бирга касбий фаолият моҳиятини тўла англаш, унга нисбатан ижобий муносабатни шакллантиришга хизмат қилиши лозим.

7. Витаген ёндашув тамойили. Луғавий нуқтаи назардан “витаген” тушунчаси “ҳаётий тажрибага таяниш” маъносини англатади. Табиийки, профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданияти негизида уларнинг субъектив борлиқ (атрофдагилар) билан муносабатга киришиш жараёнида орттирган ижтимоий, амалий машғулотлар чоғида эгаллаган кам бўлса-да, касбий тажрибалари ётади. Мавжуд тажрибалар асосида, шунингдек, амалий касбий фаолият даврида зарур малака талаблари бўйича ҳаракатларни бажариб кўриш, ҳатто йўл қўйилган хато ва камчиликларни таҳлил қилиш орқали ўқувчиларда тажриба тўпланиб боради. Ўқувчиларнинг умри давомида орттирилган ҳаётий ҳамда таълимнинг умумий даврида оздан қўшилиб, якунида “салмоқли вазн”га эга бўлган тажриба келгусида улар томонидан компетентли мутахассис сифатида эришиладиган ютуқлар учун “пойдевор” бўлиб хизмат қилади.

8. Рефлексивлик тамойили. Барча халқаро тушунчалар каби “рефлексивлик” ҳам ўзбек тилида муайян маънони англатади. Луғавий маъносига кўра “рефлексивлик” инглиз тилидан таржима қилинганда “ортга назар ташлаган ҳолда фаолият, хатти-ҳаракатни таҳлил қилиш” маъносини англатади. Назарий жиҳатдан ушбу тушунча ёрдамида ўз-ўзини, ўз фаолиятини таҳлил қилишга қаратилган ҳаракат ифодаланади. Профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг рефлексив қобилиятга эга бўлиши улар томонидан мустақил равишда ўзларининг ўқув-билиш ва касбий фаолиятларини таҳлил қилиш, касбий билим, кўникма ва малакаларга эгаликнинг динамик характерини ўрганиш, хато ва камчиликни англаш, уларни тузатиш ёки бартараф қилиш йўлида изланишларига ёрдам беради. Ўз фаолиятини доимий, изчил равишда таҳлил қилишга рефлексив ёндашиш профессионал таълим муассасаларининг ўқувчиларида ўзига, ўз хатти-ҳаракатларини танқидий баҳолашга ўргатади. Бу эса замонавий мутахассис учун зарур бўлган касбий сифатлардан биридир. Шу сабабли профессионал таълим муассасаларида компетенциявий ёндашув асосида ўқувчиларининг касбий маданиятини ривожлантиришда уларнинг рефлексив қобилиятга эга бўлишларига ҳам алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Шундай қилиб, замонавий шароитда мутахассисларнинг компетентлик сифатларига эга бўлиши ижтимоий-педагогик зарурият сифатида кун тартибига кўйилмоқда. Кучли рақобатга асосланган бозор муносабатлари ҳам мутахассиснинг унга нисбатан бардошли бўлишини тақозо этади. Компетентлик сифатларига эга бўлган мутахассисгина кучли рақобатга бардош бера олади. Шу сабабли тадқиқот даврида профессионал таълим муассасалари ўқувчиларининг касбий маданиятини компетенциявий ёндашув асосида ривожлантириш мақсадга мувофиқ деб топилди. Компетентциавий ёндашув профессионал таълим муассасаларининг ўқувчиларида бозор иқтисодиёти талаблари асосида умумий касбий тайёргарлик ва қобилиятни ривожлантириш билан бирга улар томонидан касбий билим, кўникма, малака ҳамда технологияларни самарали ўзлаштиришни назарда тутди.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Адолат, 2014. – 46 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни (23 сентябрь 2020 йил) // <https://lex.uz/docs/-5013007>.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5812 сонли Фармони (6 сентябрь 2019 йил) // <https://lex.uz/docs/4500926>.
4. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчиларини касбий метод шакллантиришнинг назарий-методик асослари: пед.фан.докт. ... дис. – Т.: 2007. – 46-131-б.
5. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Н.А.Муслимов, М.Ҳ.Усмонбоева, Д.М.Сайфулов, А.Б.Тўраев. – Т.: ТДПУ хузуридаги ОТМПКҚТМОТМ, 2015. – 5-6-б.

